

Соколовський О.О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
(Україна, м.Одеса),
аспірант кафедри філософії*

ЗНАЧЕННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ДЛЯ ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРОЦЕСІВ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМАТИВНИХ ЮРИДИЧНИХ ПОСТУЛАТІВ

Не зважаючи на досить варіативне функціональне наповнення феномена правової свідомості, слід визнати, що найважливішим її соціальним призначенням є вплив на процедуру творення та «обрамлення» правової системи загалом та подальше впровадження, «активацію» сформованих, юридично закріплених, санкціонованих позитивних нормативів (тобто системи законодавства) в процесі регулювання суспільних (юридично значущих) відносин. В цьому контексті, стан свідомості як професійних юристів, законодавців, правознавців, так і рядових членів суспільства, які є учасниками таких взаємовідносин, має безумовне значення. Причому, навіть дуже розвинена свідомість на професійному та науковому рівнях, з основоположною теоретичною базою та усталеним ідеологічним обґрунтуванням, буде безсилою у випадку розповсюдження деформацій та «хвороб» порівняно масивнішої буденної правової свідомості, властивій основній частині суспільства.

Саме в цьому проявляється основна проблема — як не лише створити прогресивну, доцільну та ефективну систему позитивних норм, а й забезпечити виконання, дотримання та реалізацію задекларованих нею положень. Якщо з першою описаною задачею впоратися дещо простіше, зокрема шляхом запозичення різноманітних положень та норм з інших правових систем, їх адаптації до реалій життя чітко визначеного суспільства (наприклад, українського), то для виконання наступного завдання необхідно подолати низку перепон. Вони виражаються у широкому колі деформацій свідомості, а також супутніх з ними процесів. Найгірше, що такі деструктивні явища мають, так би мовити, тристоронній вплив: можливою є низька змістовна якість самих норм, також їх неправильна (чи то навмисно, чи випадково) інтерпретація, хибне тлумачення та ухилення від дотримання вже заде-

кларованих положень. Одним із підтверджень вищеописаних явищ є дуже низьке відсоткове співвідношення прийнятих судових рішень та постанов із їх реальним виконанням, втіленням таким чином в життя. Виникає дисонанс між ефективною, якісною системою законодавства та недоцільними процесами реалізації нормативів, застосування задекларованих правил поведінки.

Для систематичного вивчення та всебічного розгляду поточного питання, нагальної проблеми, доцільно використовувати діалектичний метод, розглядаючи якісні та кількісні зміни вищеперелічених явищ, єдність та боротьбу протилежностей як фактори планомірного поступального розвитку. Становлення правосвідомості як визначального елемента творення громадянського суспільства та правової прогресивної держави в її системній, нерозривній приналежності до визначеного цивілізаційного поля, слід характеризувати з позицій цивілізаційного підходу, розкриваючи особливості культурного, правового, економічного розвитку країни на фоні глобальніших просторових утворень в процесі формування нового типу раціональності. В межах діалектичного використовується системно-функціональний метод, що допомагає зіставити елементні складові досліджуваного феномена з їх соціальним призначенням.

Взаємопов'язаність права та форми свідомості, що його відображає, давно отримала загальнонаукове визнання. Проте, такий взаємозв'язок розуміють по-різному, часто навіть підмінюючи правосвідомість, надаючи їй статусу безпосереднього регулятора відносин, джерела права. Правова свідомість має беззаперечний вплив на правотворчість, коригує або, в гіршому випадку, навпаки, спотворює її. Але чи можна визначати таку спеціалізовану форму свідомості джерелом права? Ось це вже питання, стосовно якого науковці й досі дискутують. На нашу думку, правосвідомість можна розглядати опосередкованим джерелом права, чинником, фактором правотворчості, який хоч прямо і не виражає та офіційно не закріплює чіткі правила поведінки, проте має вагомий вплив на формування всієї системи джерел права, виражаючись у базових ідеях, теоріях, концепціях, переконаннях, що мають безумовний, стійкий, незгладимий ефект у процесі правотворчості.

М. В. Цвік стверджує: «З одного боку, правосвідомість у своєму розвитку залежить від права, як могутнього засобу інтелектуального і морального впливу, що сприяє розвитку тих чи інших правових уяв-

лень. Її становлення та розвиток потребують знання правової системи. З іншого боку, правосвідомість, як могутнє «силове» поле, відчутно впливає на право» [1, с. 244]. І справді, життя ставить людей перед необхідністю вирішення нагальних проблем. Гарантією цивілізованого розв'язання контрверсійних ситуацій є прогресивна правова система та, що не менш важливо, її ефективне функціонування. Автор продовжує: «Усі потреби суспільства, інтереси різних груп населення, держави потребують правової регламентації. Перш ніж набути нормативного закріплення, вони стають предметом правосвідомості передусім суб'єктів правотворчих повноважень, які мають можливість формулювати, приймати, систематизувати різні нормативно-правові акти» [1, с. 244].

Відношення до процесів правотворчості має обмежене коло осіб, забезпечити відповідний рівень, розвиненість правосвідомості яких не є нездійсненим завданням. Воно реалізується шляхом встановлення чітких критеріїв відбору суб'єктів такого виду соціальної діяльності. Беруться до уваги як морально-етичні переконання особистості, так і спеціалізована юридична кваліфікованість, здатність до розв'язання проблемних ситуацій у правовій сфері. А от у відносинах, що регулюються правом, учасниками є переважна більшість членів суспільства. Суб'єкти можуть бути одноосібними, об'єднаними у групи різної величини та спеціалізованого спрямування. Та в будь-якому випадку, реалізація приписів правових норм, а отже і керівних його принципів, ускладнюється надмірною суб'єктивізацією процесу. Часто значне місце займає згубне прагнення до задоволення власних інтересів не правомірним, можливо, навіть злочинним шляхом. Якщо реалізація прав обов'язково обумовлена лише правомірною поведінкою, то правозастосування передбачає втручання владного суб'єкта (органів державної влади, правоохоронних органів, суду) для стабілізації процесів втілення нормативних приписів у життя.

Кожен суб'єкт має власні неповторні погляди та переконання, які часто заважають протіканню юридичних процесів, функціонуванню правового життя суспільства загалом. Це дійсно проблема, вирішення якої пов'язане з впровадженням діяльності, спрямованої на підвищення освіченості населення, оздоровлення та розвиток правосвідомості кожного громадянина. Стосовно цієї ситуації влучні думки має Н. М. Крестовська, пропонуючи хоч й очевидний, проте ідеальний спосіб розв'язання питання: «Реалізація права як процес може бути

охарактеризована з об'єктивної та суб'єктивної сторони. З об'єктивної сторони вона є здійсненням дій, передбачених нормами права. Суб'єктивна сторона реалізації права характеризує ставлення суб'єкта до правових вимог, його установки та волю у момент здійснення юридичних дій. Суб'єкт може бути зацікавленим у реалізації права через усвідомлення громадського обов'язку, через власну вигоду або побоювання несприятливих наслідків. Та головне в цьому процесі — точне слідування правовим приписам» [2, с. 284].

Втілення в життя елементарного, на перший погляд, положення останнього цитованого речення насправді є надзвичайно складним. Необхідними є не тільки наявність знань про право, а й прагнення до їх застосування з метою підтримання загальносоціальних цінностей. Такі намагання повинні проявлятися та передаватися з покоління в покоління. Протягом правореалізації особливо важливою є моральна спрямованість суб'єкта, його етична свідомість, здатність до усвідомлення своїх вчинків, розуміння їх у розрізі моральних категорій добра, зла, справедливості. Крім того, показовим є факт ефективнішого виконання правових приписів у країнах з розвинутою економічною системою, стабільною релігійною ситуацією, спрямованістю держави та громадян на дотримання принципів екологічної безпеки. Моральна, економічна, релігійна, наукова, екологічна свідомості є обов'язковими супутниками правової свідомості в системі регулювання соціальних відносин.

Отже, держава, проявляючись у діяльності уповноважених органів, у своєму ідеальному стані, має прагнути до статусу гаранта забезпечення, формування та розвитку ефективної системи законодавства та правової системи суспільства загалом. Громадяни ж, орієнтуючись на ідеологічно обґрунтовану державну юридичну доктрину та офіційно регульовану процесуальну активність в межах кожного правового інституту, мають свідомо обирати лише законні шляхи задоволення власних потреб та досягнення інтересів. Найцікавіше, що для встановлення цієї «ідилії» соціально-правового життя недостатніми будуть намагання лише населення або держави окремо. Нігілістичні погляди, неадекватне розуміння права матимуть такі ж негативні наслідки, як і офіційне забезпечення та декларування державою протигуманих, антисоціальних, регресивних, недорозвинутих юридичних загальнообов'язкових нормативів. На жаль, в реаліях сучасної української юридичної дійсності, яскраво проявляються всі вищепе-

релічені негативні аспекти розвитку суспільства та держави. Важливо не зациклюватися на недоліках, цим самим лише акумулюючи згубні наслідки, а повсякчасно модифікувати, оптимізувати, розвивати, насичувати свідомість прогресивними поглядами, що стане поштовхом до трансформації правового життя. І навпаки — встановлення чіткого, юридично грамотного напрямку розвитку суспільства та держави матиме наслідком підвищення рівня правосвідомості громадян у їхньому русі до побудови правової держави — рівноправного учасника міждержавних відносин.

Література:

1. Загальна теорія держави і права. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина, В. Д. Ткаченка, Л. Л. Богачової. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
2. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.